Pintér Márta Zsuzsanna

egyetemi docens
Eszterházy Károly Főiskola BTK

Ányos Pál korabeli recepciójához: érzékeny játék – Ányos egyik versével

Ányos Pálnak a korabeli irodalmi életbe való beágyazottságát nemcsak kiterjedt irodalmi levelezése s az ennek nyomán kialakuló kapcsolatrendszere, hanem verseinek a kéziratos versgyűjteményekbe való bekerülése, a populáris regiszterben való jelenléte is bizonyítja.

Stoll Bélának a kéziratos énekeskönyveket és versgyűjteményeket számba vevő bibliográfiája 45 olyan kéziratos kötetről tud, amelybe a gyűjtemény összeállítója Ányos-verseket is bemásolt. Ezek földrajzi megoszlása azt bizonyítja, hogy Ányos nemcsak a dunántúli gyűjteményekben kap helyet, bár személyes életpályája kizárólag a Dunántúl középső régiójához és a Felvidékhez köti őt[1], hanem jelen van az erdélyi és az északkelet-magyarországi összeállításokban is, tehát verseinek kinyomtatása után már országosan is népszerű. Versei megítélésében nem játszik szerepet szerzetesi, pap-költői mivolta – ahogy a költőtársakkal ápolt kapcsolatrendszerében sem –, versei (például az *Egy boldogtalannak panasszai a halovány holdnál*, 10 előfordulással) (*Stoll*, 2002, 756., 766. o.) állandó darabjai a református kollégiumok környezetében készült kéziratos köteteknek is.

Ami a tematikus összeállításokat illeti, az alkalmi költészetet preferáló kötetek szinte mindegyikében van lakodalmi énekeket, köszöntőket, illetve halotti búcsúztatókat tartalmazó versciklus. Ez utóbbiak elengedhetetlen darabja Ányosnak (ebben a regiszterben) legnépszerűbb verse, az *Egy hiv szivnek kedvesse sirja felett való panaszi.* Jelenleg 12 kéziratos gyűjteményből tudjuk dokumentálni a szöveget.[2]

A vers 1792-ben megjelent a *Magyar Museum* II. kötetében, így már a Batsányi-féle kiadás előtt ismertté vált. Legkorábbi (1797−98-as) előfordulását egy, a debreceni kollégiumhoz is köthető kunszentmiklósi kéziratban találjuk meg. Az ottani kollégium a debreceni filiájaként működött, szoros kapcsolatot jelentettek Debrecennel az oda kerülő diákok, illetve az onnan Kunszentmiklósra helyezett legátusok és praeceptorok. Azt, hogy a vers valószínűleg debreceni közvetítéssel került bele a kötetbe, megerősíti az ottani kollégiumban másolt *Holmik és nóták* című, 1820 körüli kéziratos gyűjtemény is. Ugyanakkor Sárospatakon is ismert volt a szöveg, kottájával együtt bekerült például a Patay Sámuel-féle melodiáriumba is.

Tanulmányomban a versnek egy olyan előfordulását szeretném bemutatni, ami a befogadói-értelmezői kört egy másik műfaj, az érzékenyjáték irányában szélesíti ki. Előkerült ugyanis egy olyan drámaszöveg, amelyik több más vers mellett Ányosnak éppen ezt a kiadók által helyzetdalnak nevezett (*Jankovics* és *Schiller*, é. n., 199. o.) versét használja fel a tragédia kiemelt dramaturgiai csomópontján, a férfi főhős halálakor.

A dráma a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában, Debrecenben található, a *Gyűjtemény Holmi* című kolligátum 1−29. oldalán (jelzete R. 2738). A drámát tartalmazó kötetre Stoll Béla hívta fel a figyelmünket, aki *Iskoladrámák és halotti búcsúztatók* címmel jelöli a kéziratot.[3] A 148 lapból álló gyűjtemény első fele (a 1−68. lapokon) négy színjáték szövegét őrizte meg. A most bemutatandó drámaszöveg a kol-

ligátum első darabja, (1−29.), ezt követi egy verses játék Atalantáról és Hippomenesről, majd *Timon vagy Dus Matyi*ról, és egy verses dialógus (hét közjáték) V.M. (versmondó) és Morio között. A szövegek mindegyike publikálatlan, és az RMDE 18. századi sorozatának pótkötetében fog megjelenni. A 69−72. lapokon „exameni cantiók és oratiók", végül halotti versek következnek (79−279.). A 30., a 73−78., a 280−289. és a 290−292. lapok üresek. A kötet – és benne a drámák – keletkezési, vagy legalább másolási idejét a datált halotti versek alapján lehet meghatározni. A színjátékok szövegét egy kéz másolta, ugyanaz, aki a 87−116. lapokon található *Halotti Oratio*t is, melynek dátuma 1790: *Halotti Oratio, mellyet néhai T. T. Szilágyi Márton Ur, volt Sáros Pataki Professzor felett el mondott Szombathi János Ur tsak ugyan Pataki Professor MDCCXCdik esztendőben Karátson havának XIdik Napján*. A sorrendben első halotti búcsúztató 1794. június 22-i (79−87.), ezt követi a fent idézett búcsúztató, 1790-ből. A 221−242. lapokon két 1795-ös búcsúztató található; az egyik (221−234.) Sátoraljaújhelyben március 12-én, a másik (135−242.) Hotykán, március 17-én hangzott el, ezután viszont egy 1785-ös halotti vers szerepel. A halotti versek tehát nem a megírás-elhangzás időrendjében követik egymást, amiből egyértelműen következik (amit az íráskép is megerősít), hogy a gyűjtemény egésze gondos tisztázat. A kolligátum elejére gyűjtött színdarabok is tudatos szerkesztésre vallanak. A kötetet az utolsó (293.) lapon tartalomjegyzék (*Laistrom*) zárja. A legkésőbbi keltezés alapján a másolás 1795. március 17. után kezdődhetett, de a kötet elején található, keltezés nélküli drámaszövegek ennél korábban is bekerülhettek a kötetbe. Földrajzi helyre utalás csak a *Timon vagy Dús Matyi* című drámában található (Miskolc, Sátoraljaújhely), amellyel egybevág az 1795-ös halottbúcsúztatók színhelye (Sátoraljaújhely és a Pataktól néhány kilométerre északra fekvő Makkoshotyka), valamint a színdarabokat is jegyző kéz által beírt, sárospataki búcsúztató. Mindezek alapján nagy valószínűséggel Sárospatakhoz kapcsolhatjuk a kolligátumot, így a drámákat is.

Az Ányos Pál-életmű szempontjából is fontos, most bemutatandó dráma címe: *A Szülék Gyermekekhez 's a gyermekek szülékhez szoros egymáshoz tartozó kötelességekröl és a 'már az Indulatok eredéseknek második grádusát, az értelem helybehagyását Pártyára hajtott 's már vadabb zabolátlansággal ragado, sött már a' Teströl az Elmére költsönös fel váltással rohano és igy Dühösséggé vált Indulatok igazgatásoknak modjárol Honjainkban esett történettel intő Szomorú Jaték Őt Fel Vonásokban.* Szerzőjét nem jelöli a gyűjtemény (ahogy a többi drámáét sem), de véleményem szerint a szöveg Barczafalvi Szabó Dávidhoz köthető. A szerzőség kérdése egyelőre nem dönthető el elsődleges bizonyítékok alapján, de az Ányos-kultusz (amennyiben beszélhetünk ilyenről egy Ányos-vers intermedialitása kapcsán – más nézőpontból nyilvánvalóan igen), illetve a korszak irodalmi hatásainak vizsgálata szempontjából mindegy, hogy a tényleges szerző személyét sikerült-e megtalálni az alább felsorakoztatott érvek alapján, vagy Barczafalvi valamelyik diákja a szerző: a Szigvárt-fordítás és a sárospataki szomorújáték összekapcsolása egy Ányos-versen keresztül önmagában is fontos adalék az érzékeny irodalmi művek magyarországi regiszteréhez.

Az érzékeny regény és az érzékenyjáték tartalmi és nyelvi párhuzamai több alkotót is arra ösztönöztek, hogy mindkét műfajban megpróbálják megtalálni saját kifejezésmódjukat. Jó példa erre a magyar irodalomban Kazinczy Ferenc (2009), aki a *Bácsmegyei öszvegyűjtött levelei* két változata mellett Goethe szomorújátékainak fordítójaként húsz év múltán újra visszatér az érzékeny regiszterhez. Tanulmányomban egy hasonló alkotói magatartást próbálok megmutatni Barczafalvi Szabó Dávid esetében is, aki regényfordításának, a *Szigvárt*nak (1787) nagy közönségsikere (*Margócsy*, 1998) és ellentmondásos írói-értelmiségi befogadása után sárospataki tanárként fordul az érzékenyjáték műfajához, felhasználva mindazt a nyelvi és szerkesztésbeli tapasztalatot, amelyet a prózai műnemben megszerzett, s kihasználva mindkét érzékeny műfaj lehetőségeit arra, hogy saját (érzékeny) verseit is beillessze a narráció keretei közé.

Ami a darab címét illeti, a megtörtént esetre való hivatkozás ugyanúgy az irodalmi fikció része, ahogy az a szentimentális regények esetében is szokásos. A korszak színjátékaiban többször is találunk ilyen műfajmegjelölést: „valóságos történeten épült érzékenyjáték", „hazai történeten épült eredeti darab" stb. − de ha volt is valós alapja a történetnek, a szerző láthatólag az általánosat próbálja felmutatni benne. A címben megadott műfaj behelyettesíthető az érzékenyjáték műfajával is, a 18. század végén a drámaelméleti terminológia bizonytalansága miatt „a szomorújáték, érzékenyjáték és a nézőjáték egymás szinonímájaként is használatos, bár a kifejezések alkalmazásnál megfigyelhetők bizonyos szabályszerűségek" – írja János-Szatmári Szabolcs (2007, 96. o.).

Az érzékenység drámáinak alapvető színhelye a polgári kiscsalád, melynek értékrendje patriarchális hatalmi formát mutat. Ebben a családmodellben „az emberek közötti viselkedés jól meghatározott, morális-normatív igénnyel kialakított szerepmintákkal való azonosulás révén alakul ki" (*János-Szatmári*, 2007, 82. o.). A darab is ezt a modellt követi: a szereplőknek nincs egyénített nevük, csak a családi viszonyuk és a társadalmi státuszuk alapján jelöli őket a szerző: Leány, illetve Kis asszony, Gavallér, illetve Patvarista, Apa, illetve Viceispán.

Ahogy az érzékenyjátékok többségében, itt is az Atya-Leány kapcsolat áll a dráma középpontjában. A korabeli felfogás szerint „a leány az atya nevelési módszereinek, erkölcsi értékrendjének milyenségéről is árulkodó reprezentációs eszköz", „viszonyuk nemcsak a családi viszonyrendszer felől értelmezhető, hanem egyfajta tulajdonviszony felől is, ezért az atya-leány viszony nagyon emocionális" (János-Szatmári, 2007, 88. o.). Ha a patriarchális család jól szervezett, meghatározott szerepek szerint zajló életének egyensúlya felbomlik, az minden elemére kihatással van.

Ebben a drámában a Leánynak az apa patvaristája iránti, a józan ész által már ellenőrizhetetlenné növelt, elsöprő erejű szerelme bontja meg a látszólagos harmóniát, és készteti őt az atya iránti feltétlen engedelmesség megtagadására.

Az első jelenet monológja a Leány szenvedélyes, ambivalens érzéseit tárja elénk: „Oh változó sors, tsalóka reménysége! Oh gyászos esetekkel tellyes élet! Élet! Élet! Élet! Hijába való káprázolat! Oh feneketlen örvény torokkal rakott világ tengere…" stb.

A második jelentben a titkot és a kedveséhez írt levelet a szobalányra bízza (akárcsak a *Szigvárt* hősnője, Mariann):

„Jaj Istenem, oh jaj, keseregj bal sorsomon, már harmad napja, miolta a' lassan lassan lobdogálo tüzem heve tsak a' puha sohajtások által tápláltatik. Nem érzettem eddig soha is a' szerelem Dühössen omlo nyilait, mellyek tsak egy szempillantásba egy pillantás altal el annyira öszve szaggatták gyenge szivemet, hogy rohano lövelését, jaj tovább nem álhatom! Jaj, izekre repesztem szivemet! […] Az az áldott Lélek, akit az Atyam is kedveltetö Virtusaért ki mondhatatlanúl szeret; és már tsak nem minden foglalatosságán, joszágain, söt tisztességén is Viczéjévé tett, oh, az az áldott Lélek kegyessége foglalta el szivemet! Jaj tovább nem álhatom, meny el, meny el, kérlek! Tedd ezen levelet kegyes szive tájékára, le van itt festve egészszen érette gyötrö nyavalyám kinnya."

A következő jelenetben találkoznak a szerelmesek, ez a találkozás azonban szavak nélkül zajlik: a leány az örömtől elájul; a fiú, azt hívén, hogy a leány haldoklik, kardot ránt,

hogy megölje magát. A néző így hamarabb válik beavatottá, a kölcsönös szerelem felismerőjévé, mint maga a leány, aki csak magához térése után bizonyosodhat meg arról, hogy szerelme viszonzásra talált. A visszatérő szobalány megakadályozza az öngyilkosságot, a szerelmesek magukhoz térnek, de a Viczeispán a kulcslyukon keresztül meglátja ezt az érzékeny tablót:

> „Melly nagyon fel lobbant haragom ezen látáskor, ki nem mondhatom, 's már kárdért, pisztolért rohantam, és ha az Atyai szeretett és indulat meg nem intett volna, Oh istenem már bé rontván reájok, mindeniket öszve konczoltam volna."

– meséli a feleségének. Döntő elhatározásra jut:

> „Lehetetlen, meg nem engedhetem, a' végi gyászos lész, eleit vészem, meg tiltom. De mit ér az el tiltás az olly heves szeretetbe? Rettenetesség, egymásra sem nézhetnek meg változás nélkül; e sárgúl, amannak az orczáját halványság, kékség lepte el, e reszket, amaz ismét mozdulhatatlan bálvány modra merevedik. Példa nélkül valo, nem szenyvedhetem, ha az Atyai nevezetet le nem akarom vetkezni. Azomba méltoságom is van, Leányom, Patvaristám sokat külömböz. Légyen bár nemes virtusokkall ékeskedö, bátor ditsekedhessen a' természet elméjét felruházó tulajdonságaival, a' mai világba tsak egy festett vagy faragott kép, az pénz [a] vesztegetö kalausz, […] Nem lehet azért el szenyvednem, szereteteknek ellent állok."

Hiába látja tehát az apa ennek a szerelemnek a testi tünetekben is megjelenő (s végül majd a testet is megbetegítő) erejét, hevességét, a társadalmi különbségen nem tud felülemelkedni. Ezért, amikor egy Idegen úr érkezik a házba, akiről kiderül, hogy Bécsbe utazik, az apa magához hívatja a Patvaristát és elküldi őt a házától, bár „jeles erköltsei"-t, „sok érdemit" is elismeri. Előtte azonban megparancsolja a Tiszttartónak, hogy a leány szobájába senkit ne engedjen be és minden módon akadályozza meg, hogy a szerelmesek elbúcsúzhassanak egymástól. A fiú „bálvány módon áll" a szörnyű hír hallatára, de engedelmeskedik. A leány azonban ellenáll az apai önkénynek, s amikor újabb (verses) levelét fogják el a szolgák, a Viczeispán megdühödik, s teljes szobafogságra, kenyéren és vízen való böjtölésre ítéli a lányát – vagyis megsérti azt a felvilágosult alapelvet, miszerint az atyai hatalmat nem zsarnoki módon, hanem szeretettel és szelídséggel kell gyakorolni. Fizikailag is bántalmazza a leányt (többször belerúg). Ez a durva viselkedésmód és az a beszédmód, ami ezt kíséri, jól mutatja az új műfajokkal és az újfajta (a szenvedélyek, a lelki történések, lelki állapotok leírására vállalkozó) nyelvi formákkal kapcsolatos bizonytalanságot, kialakulatlanságot, amelyet Margócsy István éppen a *Szigvárt* kapcsán elemzett.[4] Még hiányzik az a magyar prózaregiszter, amely az indulatok, érzések, belső lelki tartalmak kifejezését lehetővé tenné. Ahol gördülékeny, könnyen érthető beszédmódot találunk (például Kármán *Fanni hagyományai* vagy Kazinczy *Bácsmegyei* című levélregényében), ott a műfaj, a levélregény „eltávolító narrációja" segíti az írót, a szereplők nem beszélnek egymással (*Margócsy*, 1998, 662. o.). Barczafalvi Dávid *Szigwárt*jában azonban a szereplőknek közvetlenül, egymással beszélgetve kell szerelmi érzéseiket, csalódottságukat, félelmüket stb. megfogalmazni. Még inkább így van ez a szentimentális drámák esetében, ahol az indulatok kiáradása a jelenben történik, az önreflexió és önkorrekció lehetősége nélkül. Minderre nemcsak a most elemzett darabnál találunk példát, az ehhez a darabhoz nagyon hasonló hangvételű és tematikájú (de szerencsésen végződő) szomorújáték, az *Arménia és Paár* főszereplői is így fakadnak ki az érzelmi csúcspontokon: „Jaj lesz a bőródnek, makacs disznó!" „De meglakolsz, tudd meg ezért szemét hulladék!", „Akasztófára való az is, aki ily istentelent magnak hagy az anyja alatt. Hogy veszett volna tojásában."[5] A darabot Horváth Pál losonci diák írta, 1794-ben.

A 4. felvonás jóval hosszabb, mint az előzőek, és dramaturgiailag teljesen különálló. Ez a szerkesztésmód elsősorban a protestáns kollégiumi környezetben született drámák sajátja – Barczafalvi is követi ezzel a 18. századi református kollégiumi drámák életképekből álló, lazán összefüggő jelenetsorainak hagyományát (*Varga*, 1989). Új szereplők lépnek itt színre: a Botanicus, a Paraszt és a Remete. A Botanicus hosszan értekezik a természet, a morál, a virtusok és a vétkek jellegéről, majd Horatiust olvasva elmélkedik a jócselekedet mibenlétéről. Lovát keresve megjelenik egy Parasztember, aki nem sokat ért a tudományból, de szívesen hallgatja Botanicus fejtegetéseit. Sétájuk közben egy Remetével találkoznak, aki már húsz éve otthagyta az emberek társaságát. Hirtelen a Patvarista tűnik fel a színen, aki azt hiszi, hogy egyedül van, hangosan siratja egy versben a balsorsát. A Remete és a Botanicus megszánja az ifjút, megpróbálják kikérdezni és megvigasztalni, de ő zavarodottan válaszolgat nekik, majd eltűnik az erdőben.

Az 5. felvonásban újra a Leány szobáját látjuk, itt fekszik halálos betegen. A szülők két orvost is hívnak hozzá, akik nem tudják eldönteni: a vér vagy a belső szervek okozzák-e a leány betegségét, csak a harmadikként érkező Botanicus tudja a helyes diagnózist, és azt, hogy ez a betegség orvosilag nem kezelhető.

BURHAVÉ DOCTOR Jelen vagyok, mindenekben hiv szolgájok az Uraknak! (*a Leányhoz megy*) Boldog Egek! (*az Urhoz*) Ezen emberi segedelem nem kőnyebithet!

ASSZONY Oh keserü gyötrelem! Hát mi baj van?

BOTANICUS (*Visgálya a beteget*) Ez a nyavalya terhes (*hirtelen*) Oh, egek! (*az Urhoz*) Mitsoda kőrnyülállások között rohant e' nyavaja ezen ép tetemekre?

VITZE ISPAN Jaj ne szaggasd öszve szivemet, ne kerdezd nyavajája okát, környűlállásait, mert darabokra kell Atyai szivemet vagdalnom! En vagyok, en vagyok az a kegyetlen teremtés, aki el rontottam a természettöl az Atyak és Fijak között rendeltetett határt! Oh jaj, en Leányomonn akarván meg probálni a hevesenn fel lobbant vad indulatoknak meg akadályoztatását, el zártam ezen rejtekszobába. Itt […], oh miért kell megvallanom? Az Atyai indulat meg keményitette magát, inkább hogy sem illik a lágy engedelmességü szivhez.

BOTANICUS (*Az Urhoz magához*) Keseredett szivü Uri Atya! Tudd meg, ez ollyan betegség, a mellyen ha nem segitesz negyvennyolc ora alatt, a halál fogja szakasztani végét. (*sétál*) Már az véghetetlen nyavalyákat okoz, a kevés szeretetet illy kegyetlenül meg fojtani. El veszted, bizonyosan Leányodat negyvennyolc ora alatt, ha rajta nem segittetel. Már pedig ez ellen az emberi gondos okosság patikájába orvosság nem találtatik. Uram amelyik utonn jöttél le az indúlatok meg fojtásában, probáld az Atyai lágy megengesztelődés uttyán azzal az impectussal menny vissza, talán ha még nem késő, vissza hozzattatik elébbi allapottya. (*meg hajtya magát 's elmegy*)

Szavai ugyanazt példázzák, amit Földi János (*Ráday Gedeon és…*, 2009, 217. o.) így fogalmazott meg *A' Páros életről* szóló elégiájában: „Más kín fába-fűbe talál segedelmet / A' Szerelem meg-vét Orvosi védelmet."

A darab 4. felvonása, az orvosdoktorok vitája és a közöttük megjelenő Botanikus - Boerhaave alakja a szerző természettudományos meggyőződésének, természetfilozófiai elveinek bemutatására szolgál.

A híres holland orvos, Herman Boerhaave (1668−1738), nem volt ismeretlen Magyarországon. A leydeni egyetemen tanított, Newton hidraulikai felfedezései alapján az emberi test új modelljét dolgozta ki, miszerint a szervezet hidraulikus gépként működik, a csövecskékben keringő vér tartja mozgásban. Az emberi test alapjában véve a szilárd

anyagok és a nedvek mechanizmusa (oszlopok, gerendák, csigák, prések és fújtatók stb. összessége), és a gyógymódokkal az ezekben meglévő egyensúlyt kell helyreállítani. Betegség akkor keletkezik, ha a vér valahol akadályba ütközik; a hidraulikus „pumpáknak" ilyenkor erősebben kell dolgozniuk, a vér és az akadály súrlódása okozza a lázat. (Tanítványa, La Mettrie dolgozta ki ennek teljes modelljét *L'homme-machine* [1747] című könyvében.) Boerhaave másik szakterülete a farmakológia, a gyógynövények és a belőlük készíthető orvosságok tudományos igényű tanulmányozása volt, mentesen minden korábbi alkimista misztikától. Nem véletlen tehát, hogy az orvossal egy botanikus alakjában találkozunk a drámában, tehát az empirikus megközelítés képviselőjeként. Boerhaave tanainak elterjedését Magyarországon főként Hatvani Istvánnak (1718−1786) és Rácz Sámuelnek (1744−1807) köszönhetjük. Hatvani a bázeli egyetem orvosi fakultásán írta meg orvosi értekezését, amelynek címe *De aestimatione morborum cum facie*, azaz a *Betegségeknek az arc kifejezéséből való megismerése* volt. 1748-ban tért vissza Debrecenbe, ahol megkezdte kémiai, botanikai és orvosi előadásait, de emellett gyakorló orvosként is működött. Munkáiban gyakran hivatkozott Boerhaave, Newton és s'Gravesande műveire (*Barcza*, 1988). Másik itthoni népszerűsítője, Rácz Sámuel, az első magyar nyelvű élettan szerzője (*A physiologiának rövid summája*, 1789), már korábbi munkáival is kiérdemelte a kortársak megbecsülését: Ányos Pál *Az Orvosi Oktatások szerzőjének* címmel írt hozzá verset, Földi János és Csokonai is verssel köszöntötte (mindhárom vers ott olvasható *A physiologiának rövid summája* elején). Csokonainak *A hires Rácz Sámuel úrhoz* című versében Boerhaave neve is előfordul: „Míg magyar lesz, és a magyar / Míg Búrhávot szereti, / Megmarad az Úrnak neve, / Megmarad dícséreti" (akárcsak *A hír* címűben: „A betegség mindent hatalma alá vét, Végre meg szégyenít akármelly Burhávét") (*Csokonai*, 1992, 47. o., jegyzetek: 402. o.).

A szülők ifjú Gavallérokat hívnak, hátha egy új szerelem vagy vonzalom meggyógyíthatja a régit, de sikertelenül. Az apa már nem tudja jóvátenni azt a hibát, amit elkövetett, s amit érző szívű apaként megbánt:

> „Én a tiszta atyaiság ellen vétkeztem – tudom mért gyötör nyavajád kínja − Oh édes leányom – már ahoz férjhez nem mehetsz, sőt vele többet nem is beszélhecz – mert már edj holnapja, miolta baráttá lett a jesuiták Klastromába."

Míg a korábbi drámákban a zsarnok atya figurája képtelen volt erre, az érzékeny játékok hősei belátják saját hibás viselkedésüket. Mivel a patriarchális család tipológiájának kell megfelelniük, ha hibáznak, nem a saját cselekvésük helyességét kérdőjelezik meg, hanem azt, hogy mennyire feleltek meg a szerep által előírt viselkedési mintáknak. „Én vagyok, én vagyok az a kegyetlen teremtés, aki elrontottam a természettől az Atyák és Fiak között rendeltetett határt!" – mondja az Apa. A Leány is bocsánatot kér, mert vétett a leányi engedelmesség ellen: „Hadd boruljak le Atyai lábai elé vétkes makattságomért kegyes engedelmeit kérni!"

Az utolsó jelenet szintén egy érzékeny tabló: a lány kiterítve fekszik halottas ágyán, a szülei ott zokognak felette. Ekkor megjelenik szerzetesi ruhában a fiú, és ráborulva a koporsóra elénekli *Butsuzó énekét*, vagyis Ányos Pál versét. Mire az apa visszajön, már ő is halott, csak a tanulság kimondása marad: „Érzékeny szívű emberek, tanuljátok meg a fel hevült indulatok igazgatásának módját – tanuljátok meg, hogy ha az igazgatás kegyetlenségre válik, meg fogja haladni a Természet és az Emberiség határit." A szerző szerint tehát a természet határait meghaladó, az embert fizikailag is elpusztítani képes szenvedély irányíthatatlan, visszafordíthatatlan és akaratunktól teljesen független – a szerelmi szenvedély determinisztikus és kezelhetetlen: a szereplők belebetegszenek a szenvedélybe – a leány elsorvad a reménytelenségtől, nem eszik, nem tud felkelni a betegágyból, a fiúnak pedig egy pillanat alatt meghasad a szíve a bánattól.

Arra, hogy a prózai dialógusszöveget több ponton is viszonylag terjedelmes versbetétek szakítják meg, a debreceni és losonci kollégiumban született drámák között is több példát találunk: Nagy István *Lakodalmi játék* című vígjátékában például egy Csokonai-verset (*A Pindus*) olvashatunk (*Varga*, 1989, I. 347. o.).

A drámában olvasható versek többféle hagyomány (nem igazán szerves) összekapcsolásával kerültek a szövegbe. A klasszikus hagyományt Horatius egyik verse képviseli (a Botanicus Horatius [1961, 506−507. o.] egyik versének a részletét olvassa fel latinul a Parasztnak, az *Episztolák első könyve* 7. darabjának 14−20. sorát). Emellett a népszerű kollégiumi költészet helyzetdalait képviseli a Kis Asszony két verse (pontosabban verses levele) „Gondos Egek! Dühössen gyötrö bajomat ki nem állom", „Éltemet gyászos siralom zavarja" kezdősorral. Ezek eredetijét eddig nem sikerült megtalálnunk a kéziratos gyűjteményekben, lehetséges, hogy ezek is Barczafalvi versei. Csak a másodikat hozom példaként:

1. Éltemet gyászos siralom zavarja,
   Kedvemet kinos zokogás zavarja,
   Sirba szál látom keseregve éltem
   Érted az éltem.
2. Meg setételnek be borúlt homállyal
   Napjaim, már tornyosodik dagállyal
   A ködök sürü feketés rakása,
   Domborodása.
3. Gyötrelem kinoz kegyesem, te érted
   Oh de mért irom nyavalyám, hisz érted
   Terhesült szivem panaszom heviti,
   Bura segiti.
4. Gyöngy alak, sirnak szemeim zokogva
   Hő szerelemnek heve háborogva,
   Szállyon érted sir fenekére testem,
   Légyen el estem!

A harmadik verstípus a mesterkedő költészetet reprezentálja, s ez a vers (amelyet a másoló folytatólagosan, prózaként jegyzett le) egyértelműen Barczafalvi Szabó munkájának tűnik.

Terhes ugyan, terhes
lehet is gyakor izbe keserves
ez hevesült szerelem,
hogy ha felekre szelem,
Ugy, de meg ugy látom,
bajos az, ha magokra botsátom.
A szeretet ha ölel,
mérgivel akkor öl el.
Igy hát jobb lészen,
ketté ha szakasztom egesszen.
A' szikrát legelöl
oltom el a' tüz elöl.

A drámába illesztett negyedik magyar nyelvű vers Ányos Pál verse, az *Egy hív szívnek kedvese sírja felett való panaszi*. A *Higgy, remélj, szeress* című Ányos-kiadás (Jankovics és Schiller, é. n., 198. o.) egyik jegyzete felhívja a figyelmet Szeőts István sárospataki

diák *Mindenes gyűjtemény*ére, amelyben több, mint 20 Ányos-vers szerepel, köztük ez is. Az utalás önmagában is fontos, mivel Stoll Béla bibliográfiája a gyűjtemény leírásánál nem említi ezt a verset, sőt a gyűjtemény kapcsán nem is említődik meg Ányos neve. (Ez is azt valószínűsíti, hogy az anyag terjedelme miatt több ilyen lappangó Ányos-vers is lehet a kéziratos énekeskönyvekben a felsoroltak mellett.)[6]

A Szeőts-gyűjtemény azonban több okból is megkülönböztetett figyelmet érdemel. A Csokonai-szakirodalom a költő sárospataki tartózkodásának egyik fontos dokumentumaként, verseinek jelentős gyűjteményeként tartja számon, de színháztörténeti adatai miatt a sárospataki iskolai színjátszás történetének is fontos forrása. A gyűjtemény összeállítójáról viszonylag keveset tudunk. Talán Tasnádi Szeőts István (Barcika, 1741 – Radostyán, 1820. szeptember 19.) fia volt. Tasnádi Szeőts István maga is Sárospatakon tanult, majd Leydenbe ment 1777-ben.[7] Hazatérte után Szilitzén (Gömör megyében), majd Radostyánban volt lelkész.[8] Fia 1797-ben subscribált a sárospataki főiskolában. Sajnos a későbbi életútjáról nincsenek adataink.

Barczafalvi Szabó Dávid ekkor már hat éve (1791-től) a sárospataki kollégium tanára. Bodrogkeresztúron született, így 1780–83 között maga is a kollégium diákja volt, 1784-től Pozsonyban élt. A pozsonyi *Magyar Hírmondó* szerkesztőjeként szerzett magának jelentős (és vitatott) hírnevet, országosan ismert fordító, költő, nyelvújító volt. 1791-től haláláig (1828-ig) Sárospatakon működött, 1792-től 1805-ös nyugdíjba vonulásáig a kollégium matematika és fizika professzoraként, 1802-től pedig a kollégium rektoraként.

Barczafalvi és Szeőts István között nagyon szoros tanár-diák viszony lehetett: Szeőts István a versgyűjteménybe Barczafalvi Szabó két versét is bemásolja, sőt, közli a rektori kinevezésekor a diákok által tartott latin nyelvű rövid beszédet (lehet, hogy ezt éppen ő mondta el)[9], s tanárának szintén latin nyelvű válaszát.[10] Barczafalvit meghatotta a köszöntés, legalábbis ezt jelzi Szeőts bejegyzése a latin szövegek után: „Hogy sziveböl szóllott egynehány birodalmakat érő, ortzáján le gördülő könny bizonyította."[11]

Szőts István a gyűjtemény 155. oldalán hozza Ányos versét (a lap alján fel is tünteti a szerzőt), ezzel a címmel:

Szigvárt keserve Máriannájának koporsója felett

Im koporsód ajtajánál áll hiv szeretöd
De látom hogy bé van zárva setét temetöd
Nyisd fel készen vár már karom hogy ölelhessen
Szivem pedig hogy szivemmel egyesülhessen
Óh kegyetlen Párkák
Kik e sírba zárták
Szivemet kedvemet
Füstbe bocsátták.

Óh halál mit kegyetlenkedsz az illy sziveken
Kik tsak most keztek örülni hív szerelmeken
Mit mutatod hatalmadat gyenge ágakon

Reggeli harmatra ki nyilt virág szálakon
Bús birodalmadnak
Mi örömet adnak
Ha az illy gyenge ág
Szálok hervadnak

De nem jő szivemtől válasz nem jő felelet
Melly keresztűl hatná ezen gyászos felelet [másolási hiba fedelet helyett!]
Óh pedig de jól esmérte elébb szavamat[12]
Most hagy egyedűl először sirni magamat
Ha elébb könyvem fojt
Velem együtt gyászolt
Öröműnk gyötrelműnk
Közönséges vólt

De az halál fel áldozta illy köteleit
Már nem borithatják gyászos könyük szemeit
Maradj meg hát drága Lélek tsendességbe!!
Tudom ha nem szólsz is képem fel van szivedbe
Míg bennem az Lélek
Piheg gyászban élek
Már többet vig kedvet
Én sem reménylek.

A regényben ez a jelenet így zajlott: „Mariána már akkor halva feküdt. Szigvárt, még fél el ájulttan, egygyet se szólhatván ott üle a' széken hátra hajolva."[13] A temetés után „Szalada egygyszeribe a' Sirhoz, reá rohana, meg ölelé a' keresztet, rá akasztá a koszorút, és nagy zokogással síra…" Másnap a testvére, Terézia keresni kezdi a klastromban Szigvártot. Végül egy apáca meglátja a szomszédos temető sírhantján: „A' Síron! A' Síron! Kiáltá végre egygy Apátza, ki az ablakban álla. Le szaladának mindnyájan a' temetőre: és ímé a' nemes Ifjú ott feküdött meg merevedve és halva, a' halaványan súgározó hóld világon, a' maga' Mátkájának Sírján, kihez való hűségét utolsó lehelléséig meg tartotta."[14]

Valóban nagyon hasonló ehhez a szomorújáték befejezése, a verset előhívó drámai jelenetben a főhős éppen olyan szituációs helyzetben van, mint Szigvárt:

PATVARISTA *(desperate)* Eg, főld, veszittsetek el engemet, hegyek szakadjatok reám! Oh, halál rettentő torka, emész meg engemet! Főld, nyejj el engemet! Menyei hatalmasságok, nem tűrhetem már éltem kinos gyötrelmei! Hát a sir gyászos setéttsége fedi már hideg tetemeit? Hát már az az utolsó óráig egyedül hozzám mutatott Kegyes hüséget el zárják szemeim elől a setét koporsók fedelei! Oh […] el megyek, el megyek, hogy én is utólsó kőtelességgel tisztességet tégyek fagyos tetemeinek. El megyek hideg testétől vég bútsúmat vennem. Le megyek a Kriptába, kimondhatatlan fájdalmas kinok emésztik szivemet! Oh egyedül való könyörületesség, adj segedelmet,Jaj de tsak két oráig lehetek hideg tetemeivel míg tartozó kőtelességemet végbe viszem. (*el megy a Kriptába, a hátúlsó Theátrum Kriptát képzeltet, ide bé lép, desperat. Meg hőkken, midőn a koporsót láttya. Az utánn mint edj kéttségbe esett, vakmerőséggel rohanva le borúl a koporsóra, el kezdi Bútsúzó énekét.*)

Im koporsód ajtjánál áll hiv szeretőd,
De látom hogy bé van zárva setét temetőd.
Nyisd fel, készenn vár már karom, hogy őlelhessen,
Szivem pedig hogy itt veled edjesülhessen.
Oh kegyetlen Párkák!
Ki ezt sirban zárták
Szivemet, Kedvemet,
Füstben oszlatták.

Oh halál, mit kegyetlenkedtz az illy Hivekenn?
Kik tsak most kezdtek őrülni Szent Hivségekenn.
Mit mutatod hatalmadat az illy ágakonn,
Reggeli hajnalban ki nyilt virág szállakonn.
Bús birodalmadnak
Mi őrőmet adnak
Ha ezen erőtlen
Szálak hervadnak?

De nem jő szivemtől szozat, nem jő felelet,
Mely keresztül hatná ezen gyászos fedelet,
Oh pedig mely jól esmérte elébb szavamat,
Most hágy egyedül elősszőr sirni magamat.
Ha elébb kőnyvem folyt,
Velem edjütt gyászolt,
Győtrelmünk, Sérelmünk,
Kőzőnséges vólt.

Már az Halál fel óldozta illy köteleit,
Nem borithattyák már kőnyvek ékes szemeit,
Nyugodj tehát áldott Lélek békességedben.
Tudom, ha nem élsz is, képem fel van szivedben,
Míg bennem a Lélek
Piheg gyászban élek
Már tőbbet Vig kedvet
Nem is reménylek.
(*merően marad a koporsonn. A Theátrum hatulso részibőL: est hora egrediatur hallatik. Repetitur aliquott vicibus. Tsendesség*)

Bár a *Szigvárt* fordítása csak 1787-ben, Ányos halála után 3 évvel jelent meg, Ányos olvashatta a német eredetit, Johann Miller Martin regényét, mely a kor emblematikus irodalmi műve volt. A *Kártigám* írójához, Mészáros Ignáchoz, vagy a *Kasszandra* fordítójához, Báróczi Sándorhoz szóló episztolája a bizonyíték rá, hogy az érzelmes regény műfaja nem állt távol tőle (ahogy a modern színjátékok világát is jól ismerte, ahogy ezt kötetünknek Demeter Júlia által készített tanulmánya is bizonyítja), lehetséges tehát, hogy a német eredeti volt az ihletője a versnek, ahogy azt Gulyás József (1915) feltételezte.

Bár a színjáték szövegállapota nem tükrözi a *Szigvárt* sokak által elítélt neologizmusát[15], van benne néhány olyan szöveghely, ami a mesterkedő költőként is ismeretes Barczafalvira vall. Barczafalvi ugyanis a német regény fordításában teljesen szabadon

kezelte a német eredeti „klasszicizáló szentimentális" verseit (*Margócsy*, 1998, 665. o.), s a maga iskolás-mesterkedő modorában fordította őket, például így:

Testem, maga van itt: Lelkem el repűle
Mátkájához, 's meg se hűle
Mellé üle
….
Úgy é, hogy ma mindég járt az ablakára,
Nem megyek é? Úgy é Pára,
Vára Mára?
…
Nem sohajtozott é fel emelkedve?
Úgy é, hogy folyt szeme nedve?
'S nem vólt kedve?
…..
Óh Éj – Nap derűlj ki, 's nevess le reája!
Hadd vidúljon meg ortzája,
Szíve, Mája!!!

Mondd meg: haza érek én hólnap estvére,
Nyótzad fél óra' menttére
Örömére.[16]

Ugyanez a vers olvasható Szeőts István gyűjteményében is a 183.oldalon, *Estveli szerelmes gondolkodások* címmel. A vers alatt az „Sz.D.Sz. Anno 83." megjegyzés van, eszerint a vers nem a regényfordításhoz készült, hanem már korábban készen volt.

Szeőts István gyűjteménye tehát úgy köti össze Ányos Pál és Barczafalvi Szabó Dávid alakját és verseit, hogy kapcsolatot teremt köztük és a *Szigvárt*-fordítás, illetve a sárospataki színjáték között. Ez adta meg a kulcsot a kéziratos színjátékhoz is, ennek nyomán jutottunk el ahhoz a talán nem megalapozatlan feltevéshez, hogy a sárospataki darab szerzőjét Barczafalvi Szabó Dávid közvetlen környezetében kell keresnünk, vagy akár őt magát kell a szomorújáték szerzőjének tekintenünk.

Jegyzetek

[1] *Fenyvesi*, *Géczi*, *Mátis* és *Szajbély*, 1994, hátsó borító, térkép.

[2] 438. Kunszentmiklósi ék. (1797–1798) – 34 lev. 23 cm. – Debrecen, ref. koll. R. 656.,445. Zejk János-ék. (1799) – 80 lev. 20 cm. – Kolozsvár, EK Ms 3102. Mf: MTAK A 369/IX.,527. Győri ék. (19. sz. eleje) – 14 lev. 21 cm. – Győr, múzeum. Mf: MTAK A 269/VI.,677. *Világi énekek szomorúak és vígak*. (1818) – 16 lev. 8r. – Nagyenyed, Bethlen Könyvtár K. 49. Mf: MTAK A 199/X.,702. H. A. énekeskönyve. (1822) – 46, 49 lev. 19 cm. – MTAK RUI 206/171.,846. Énekeskönyv. (XIX. sz. 1. fele) – 14 lev. 8r. – Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár MSU 1255/IX. Mf: MTAK A 367/XI., 871. Poltsehy Pál-ék. (XIX. sz. 1. fele) – 18 lev. 20 cm. – MTAK RUI 8r. 206/212.,1246. *Holmik és nóták*. (1823–1824) – 122, 103 lev. 19 cm. – OSZK Oct. Hung. 1976. Xeroxmásolata: Debrecen, EK Ms 160.,1284. Komáromi dalgyűjtemény. (1828–19. sz. közepe) – 220 lev. 22 cm. – Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 10a E 31.,1308. Boros Erzsébet-gyűjt. (1831–1832) – 18 számozatlan lev. 16 cm. – Sp. Kt. 2507. Mf: MTAK 3371/VI.,1399. Patay Sámuel-melodiárium. (XIX. sz. 1. fele) – 102 lev. 15 cm. – Sp. Kt. a. 356. Stoll, i.m. 721.

[3] *Stoll*, 2002, 474–475. o., 1146.; *Iskoladrámák és halotti búcsúztatók*. (18. sz. vége) – 148 lev. 26 cm. – Debrecen, ref. koll. R. 2738.

[4] „a magyar irodalmi nyelvben, s kivált a prózanyelvben e korszakban még semmi hagyománya nem volt a nagyszabású, nem-patetikus szubjektív érzelmesség, a szerelmi elfogódottság vagy elragadottság megjelenítésének." (*Margócsy*, 1998, 661. o.)

[5] OSzK Oct. Hung.52.1a-36.a. A szöveg hamarosan megjelenik az RMDE 18. századi sorozatának pótkötetében, s.a.r. Demeter Júlia.

[6] Szeőts István-gyűjtemény (1798−1803) 227. lev. 20 cm. Sp. Kt 257. Mf: MTAK A 3103/VI. 1–89: Vegyes, nagyrészt prózai anyag. 90–141: Csokonai Békaegérharca. 142–5: Versek Pétzeli József halálára. 145–183: Csokonai, Lengyel József, Szentjóbi Szabó, Horváth Ádám és mások versei. 145–6: Itt hagynám én ezt a várost ha lehetne… (Csokonai) 148: Semmi bajok az uraknak terhes az erszények… (Lengyel J.) Kiad. Harsányi, *ItK*, 1927, 124. o. 155–6: „A vig Poeta." (Csokonai) Kiad. Harsányi–Gulyás, *ItK*, 1917, 65. o. 158: Búmat gondomat szélnek eresztem… (Lengyel J.) Kiad. Harsányi, *ItK*, 1927, 124–5. o. 164–5: Lengyel József két verse, kiad. uo.184–238: Másolatok „A Magyar Minervából" és „Diétai Magyar Músából". 239–40: Üres. 1–212: „Külömb külömb fele Historiáknak Komediaknak Tragediaknak rövid summaja – melyet öszve szedegetni kezdettem 1798dikban Sz. Jakab havának 13dikán" (és más vegyes szövegek). 181–191: „Arpádiásznak Schematismusa, és Formája." (Csokonai) Kiad. Harsányi–Gulyás, *ItK*, 1917, 66–7. o. 191: „S. Patak 1803 18 Majus." Stoll, 2002, 232. o. 440-es számú gyűjtemény.

[7] Erre bizonyíték Katona Imre album amicoruma, amelybe 1777. július 25-én tett Leydenben egy latin nyelvű bejegyzést. OSzK Oct. Lat. 112. 99.v. Laczkovits Miklós adattára.

[8] „Anno 1785 a Vittelkei Filiális Eklésiában falu közepén romláshoz köelítő fa templom helyett új helyen kő templom építtetett és abban az eszt. Aug. 7-dik napján isten dicsőítésére felszenteltetett, amely alkalmatossággal a templomon belül prédikállottt Tisz. Szilitzei prédik. Szeőts István uram, kívül pedig berzétei préd. Harangozó Miklós úr." (Vígtelke honlapja)

[9] Valedictio Anno 1802. 9. a Julii. 57.

[10] Responsio Cl. David Szabo de Bartza-falva. 58. „Nos. Comendamus/ nos Cl. Prof.Valete" 59. ezután 4 sorban következik Rojko *Cantor Lutheranus búcsúztatóta.*

[11] *Mindenes gyűjtemény* 58.

[12] Ezután két üres oldal jön, utána folytatódik a vers a 158. oldalon.

[13] Szigvárt II. 710.

[14] Szigvárt II. 718-719.

[15] Ez talán azzal is magyarázható, hogy a sárospataki egyházkerületi gyűlés tanárként való alkalmazásakor eltiltotta a neologizálástól (*Margócsy*, 1998, 658. o.).

[16] *Szigvárt,* II. 483-485.

Irodalomjegyzék

Ányos Pál. Vár ucca tizenhét, 1994/2. szám, szerk. Fenyvesi Ottó, Géczi János, Mátis Lívia, Szajbély Mihály, hátsó borító, térkép.

Stoll Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (15402-1840)*, Balassi kiadó, Budapest, 2002. második kiadás., 756., 766.

438. Kunszentmiklósi ék. (1797–1798) – 34 lev. 23 cm. – Debrecen, ref. koll. R. 656.,445. Zejk János-ék. (1799) – 80 lev. 20 cm. – Kolozsvár, EK Ms 3102. Mf: MTAK A 369/IX.,527. Győri ék. (XIX. sz. eleje) – 14 lev. 21 cm. – Győr, múzeum. Mf: MTAK A 269/VI.,677. Világi énekek szomorúak és vígak. (1818) – 16 lev. 8r. – Nagyenyed, Bethlen Könyvtár K. 49. Mf: MTAK A 199/X.,702. H. A. énekeskönyve. (1822) – 46, 49 lev. 19 cm. – MTAK RUI 206/171.,846. Énekeskönyv. (XIX. sz. 1. fele) – 14 lev. 8r. – Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár MSU 1255/IX. Mf: MTAK A 367/XI., 871. Poltsehy Pál-ék. (XIX. sz. 1. fele) – 18 lev. 20 cm. – MTAK RUI 8r. 206/212.,1246. Holmik és nóták. (1823–1824) – 122, 103 lev. 19 cm. – OSZK Oct. Hung. 1976. Xeroxmásolata: Debrecen, EK Ms 160.,1284. Komáromi dalgyűjtemény. (1828–XIX. sz. közepe) – 220 lev. 22 cm. – Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár 10a E 31.,1308. Boros Erzsébet-gyűjt. (1831–1832) – 18 számozatlan lev. 16 cm. – Sp. Kt. 2507. Mf: MTAK 3371/VI.,1399. Patay Sámuel-melodiárium. (XIX. sz. 1. fele) – 102 lev. 15 cm. – Sp. Kt. a. 356. Stoll, i.m. 721.

Magyar Museum II. 12.

Higgy, remélj, szeress! Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei, s.a.r. , a jegyz. összeáll., Jankovics József és Schiller Erzsébet, az utószót írta Jankovics József, Vár ucca műhely, Veszprém, é.n. 199.

Stoll, i.m. 474-475.1146. Iskoladrámák és halotti búcsúztatók. (XVIII. sz. vége) – 148 lev. 26 cm. – Debrecen, ref. koll. R. 2738.

Kazinczy Ferenc Művei, Külföldi játszószín (s.a.r. Czibula Katalin, Demeter Júlia), Debrecen, Debreceni Egyetemi kiadó, 2009.

Szigvárt klastromi története. Fordítódott németből magyarra Barczafalvi Szabó Dávid által I-II. Pozsonyban, 1787.

Margócsy István, *Szigvárt apológiája*, ItK 1998. 5-6. 655-667.

János-Szatmári Szabolcs, *Az érzékeny színház*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület kiadó, 2007. 96.

Protestáns iskoladrámák I-II, szerk., kiad., VARGA Imre, Bp. Akadémiai –Argumentum, 1989.

Ráday Gedeon és Földi János összes versei, Régi Magyar Költők Tára 18. századi sorozat, kiad. Universitas, Bp., 2009. 217.

A debreceni református kollégium története, szerk. BARCZA József, a Magyar Ref. Egyház kiadása, Budapest, 1988.

Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei, Költemények 3 1794-1796. kiad. SZILÁGYI Ferenc, Bp. Akadémiai 1992., 47., jegyzetek: 402.

Protestáns iskoladrámák, s.a.r. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1989. I. 347.

Quintus Horatius Flaccus összes versei - Opera omnia Quinti Horati Flacci, szerk. BORZSÁK István és DEVECSERI Gábor, Bp. 1961., 506-507.

Higgy, remélj, szeress! Ányos Pál versei, széppprózai írásai és levelei, s.a.r. , a jegyz. összeáll., JANKOVICS József és SCHILLER Erzsébet, az utószót írta JANKOVICS József, Vár ucca műhely, Veszprém, é.n. 198.

GULYÁS József, *Ányos egy költeményének forrásáról*, EPhK, 1915, 788-789.